

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Metafizika

3.3 lecke – 25 perc

Az individuális dolog konstitúciója – a szubsztancia-elmélet 1

Nem minden metafizikus ért egyet azzal, hogy csak a szubsztrátum-elmélet (3.1 lecke) és a nyaláb-elmélet (3.2 lecke) által lehet számot adni a konkrét partikuláris dolgok létezéséről. Nem minden metafizikus szerint igaz az, hogy a metafizikai vizsgálódásnak a partikuláris dolgok létezését olyan elemibb ontológiai sajátosságokra kell visszavezetni, mint a szubsztrátum és a sajátosságok. Ráadásul régi filozófiai hagyományra tekint vissza az a tézis, hogy **vannak olyan konkrét partikuláris dolgok, amelyek alapvetően fundamentális entitások**. E tradíció szerint az, hogy egy egyedi dolog komplex struktúrával rendelkezik, összeegyeztethető azzal, hogy az egyedi dolog nem vezethető vissza másra (elemibb ontológiai entitásokra). E metafizikai hagyomány **Arisztotelész** antik filozófiájával indul (lásd 1.1-2 lecke!). Jóllehet úgy tűnik, hogy Arisztotelész néha mintha a puszta szubsztrátum-elmélet talaján állna, egy másik elmélet is körvonalazható: van néhány konkrét partikuláris (növények, állatok, személyek), amelyek nem redukálhatóak más alapvetőbb entitásokra. E tradíció hívei visszautasítják azt a konkrét partikulárisokra vonatkozó konstruktivizmust, mely úgy a nyaláb-, mint ahogy a szubsztrátumelmélet előfeltételét képezi. Nézetük szerint a metafizikus feladata nem abban áll, hogy az előzetesen adott anyagból (matériából) megkonstruálja a konkrét partikuláris dolog fogalmát. E fogalom már eleve a metafizikus rendelkezésére áll: feladata csak ennek kidolgozása. Az ontológia nem hatolhat a konkrét partikuláris „alá”: e hibát követik el a nyaláb-elmélet és a szubsztrátum-elmélet képviselői.

Modern arisztotelizmus és a nyaláb-elmélet

Az arisztotelianus szubsztancia-elmélet mindenesetre egyetért a nyaláb-elmélettel abban, hogy a konkrét partikuláris létezése mint olyan a vele asszociált attribútumokban alapozódik meg. Az arisztotelianusok is realisták az attribútumokra vonatkozóan, a konkrét partikuláris létezése ama univerzálékon alapul, melyeket az exemplifikál. Azonban a nyaláb-elmélet rossz irányba visz e gondolatmenetet, 2 szempontból is:

1. A nyaláb-elmélet szerint minden a konkrét partikulárisal asszociált attribútum egyenlő mértékben alakítja ki azt, hogy mi is ez a konkrét partikuláris.
2. A nyaláb-elmélet a konkrét partikulárisok szempontjából releváns attribútumokat azon attribútumokra korlátozza, melyeket a realista sajátosságoknak nevez.

Az arisztotelianusok tagadják, hogy a sajátosságok kimerítik a lételméletileg érdekes, a konkrét partikulárisokkal asszociált univerzálékat. Ugyanis a **fajták** is ide tartoznak: emberi létező, kutya, tölgyfa.

Fajta mint univerzálé:

*Ha az univerzálékat úgy határozzuk meg, mint amiket az objektumok exemplifikálnak, akkor könnyen összetéveszthetjük ezeket a matematikai **halmazokkal**. Ahogy azt állítjuk, hogy a halmazoknak vannak **elemei**, úgy beszélünk arról is, hogy a **fajoknak** vannak **tagjai**. A halmaz elemei a halmazhoz tartoznak, a faj tagjai a fajhoz tartoznak. Mégis döntő különbség áll fenn a két reláció között: A halmaz identitását az elemek határozzák meg: a halmaz nem más, mint elemei konstrukciója. A fajták ezzel szemben elsődlegesebbek tagjaiknál: úgyszólván ezek határozzák meg tagjaik identitását. Ezért állítja Arisztotelész azt, hogy ahol az univerzálé egy fajta, amihez egy objektum tartozik, ott az univerzálé alapján mondhatjuk meg azt, hogy mi is a dolog. Egy egyedi emberről, a „mi ez?” kérdésre azt feleljük, hogy ember, egy adott növényről, hogy az tölgyfa. A gondolat az, hogy annak beazonosítása, hogy mi is egy konkrét partikuláris, nem más, mint a lényege vagy központi létmódja beazonosítása. Azon fajták, melyekhez konkrét partikulárisok tartoznak kijelölik ez utóbbiakat, mint amelyek ezen lényeggel bírnak. A fajták szükségszerűek a konkrét partikulárisok létezéséhez. A fajta a konkrét partikuláris egzisztenciális feltétele.*

A fajták nem redukálhatóak sajátosságokra. Az persze igaz, hogy ha egy konkrét partikuláris egy fajtához tartozik, akkor ezáltal sok sajátosságot fog birtokolni. A klasszikus arisztotelészi felfogás szerint az *ember politikai állat, racionális állat és nevetésre képes élőlény*. Az arisztotelianusok elismerik e tényeket, a probléma az, hogy egy egyes dolog bennfoglaltsága egy fajtába nem redukálható ezen sajátosságok birtoklására.

Azért rendelkezik ezen sajátosságokkal, mert a fajához tartozik, és nem megfordítva: nem azért tartozik a fajtához, mert birtokolja e sajátosságokat. A fajták, melyekhez a konkrét partikulárisok tartoznak egységes létmódot reprezentálnak, mely nem vezethető vissza még alapvetőbb szintre.

Ez nem jelenti azt, hogy minden a konkrét partikulárisal asszociált univerzálé annak lényegét fejezné ki. Ezek lehetnek külsődleges-extrinzikusak: nem lényeghez tartozóak. Csak modifikálják vagy tovább-jellemzik az adott lényegét, melyet a fajta jelöl ki. Előfordulhat, hogy egy bizonyos járulékos összetétel jellemez egy adott emberi entitást, azonban nem fejezi ki központi létezését.

Modern arisztotelizmus és a szubsztrátum-elmélet

Az arisztotelianus felfogás egyetért a szubsztrátum-elmélettel abban, hogy a konkrét partikulárisnak szüksége van egy hordozóra/szobjektumra, de a szubsztrátum-elmélet hibázik, amikor

1. e szobjektumot a konkrét partikuláris alkotórészeként konstruálja meg
2. a szobjektumot mint *puszta* hordozót jellemzi.

Az arisztotelianus elmélet szerint

1. a konkrét partikuláris maga a vele asszociált univerzálék szobjektuma: ő maga (és nem egy *puszta* hordozó) az, ami szó szerint exemplifikálja az univerzálékat;
2. a konkrét partikulárisnak lényege van, így esik a szubsztrátum-elmélet alapvető tézise, miszerint bármely attribútumra igaz, hogy az őt exemplifikáló konkrét partikuláris valami olyasmi, ami teljesen független identitással rendelkezik. Vegyük Szókratészt, akinek van egy sajátossága: bátor. A szubsztrátum-elmélet szerint Szókratész ugyanaz maradna, ha elvinnénk bátor sajátosságát. Azonban, ha Szókratész ember, akkor maga Szókratész az, aki ember, és nem valamely konstituens: az emberség hordozója nem valamely független identitású szubsztrátuma a konkrét partikulárisnak, hanem ő maga, akinek lényegét emberként jellemezzük. Ha elveszük az ember attribútumot, nem marad fenn szobjektum semmiféle további sajátosság számára.

Mindez valamiféle középút az nyaláb-elmélet és a szubsztrátum-elmélet között. A nyaláb-elmélet bizonyos értelemben ultraesszencialista: a dolog nem más, mint attribútumai nyalábjá, és minden attribútum egyenlő mértékben artikulálja a konkrét partikulárist. Az anti-esszencialista szubsztrátum-elmélet épp az ellenkezőjét tanítja: egy minden lényeg nélküli hordozó az, amin exemplifikálódnak az attribútumok, semmi sem esszenciális az attribútumok hordozójában. Minden helyes módon asszociált attribútum külsődleges a hordozóhoz képest.

Az ezekre vonatkoztatva középútként jellemezhető arisztotelizmus képviselői ragaszkodnak ahhoz, hogy a konkrét partikulárisok maguk a velük asszociált attribútumok szobjektumai, és eközben **egyes attribútumok lényegiek, míg mások járulékosak ezen hordozó szempontjából.** A konkrét partikulárisok lényegileg fajtáikhoz tartoznak, azonban sok olyan sajátosságot is mutatnak, melyek külsődlegesek központi létezésük tekintetében: ezeket járulékos vagy kontingens módon veszik fel.

Az arisztotelizmus szerint a konkrét partikuláris egyszerűen a rá jellemző fajta, azaz létezésforma instanciációja. A létezés e formája nem redukálható semmi másra, ezért maguk a konkrét partikulárisok is irreducibilisek: nem konstruálhatóak meg alapvetőbb létjellemezőkből. A konkrét partikuláris létezése persze abból származik, arra redukálható, hogy ő maga fajtája instanciációja, azonban ez a fajta nem része vagy konstituense az objektumnak, valami, ami mintegy belép az objektum kompozíciójába. A fajta az, ami a dolog. A konkrét partikuláris egy másra visszavezethetetlen egységes létezésformát mutat: ez a létezésforma partikuláris-individuális. Nincs szükség semmi továbbra a konkrét objektumok partikularitásának magyarázatához: az egy partikuláris kutya instanciál egy fajtát, és így létezik az adott kutya. Nem probléma az adott faj alatt egyedek numerikus differenciája sem: a fajta sokszoros instanciációja elegendő a partikulárisok numerikus különbségének magyarázatához.

Kérdések:

1. Hogyan magyarázza az arisztoteliai elmélet a partikuláris entitások individualitását?
2. Miben tér el az arisztoteliai elmélet a nyáláb-elmélettől?
3. Miben tér el az arisztoteliai elmélet a szubsztancia-elmélettől?

Irodalom:

Loux, Micheal J.: *Metaphysics: a contemporary introduction*, New York-London, Routledge, 2007, 107-117.

Tózsér János: *Metafizika*, Budapest, Akadémiai, 2009, 82-92.